

МАНЬЧЖУРСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД ПОДІЙ, НАСЛІДКИ

У даній статті автор розглядає зовнішню політику Японії у період 20-30-х рр., а саме Маньчжурський конфлікт, який започаткував вогнище війни на Далекому Сході. Японія розглядала Маньчжурію як плацдарм для своєї агресії на азіатському континенті. У своїй агресивній політиці японський уряд спирався на підтримку фашистських режимів Німеччини й Італії.

Ключові слова: Японія, Маньчжурський конфлікт, агресія на азіатському континенті, фашистські режими.

В данной статье автор рассматривает внешнюю политику Японии периода 20-30-х гг., а именно Маньчжурский конфликт, который положил начало очагу войны на Дальнем Востоке. Япония рассматривала Манчжурию в качестве плацдарма для своей агрессии на азиатском континенте. В своей агрессивной политике японское правительство опиралось на поддержку фашистских режимов Германии и Италии.

Ключевые слова: Япония, Маньчжурский конфликт, агрессия на азиатском континенте, фашистские режимы.

In given article the author considers foreign policy of Japan of the period 20-30-Ö, namely the Manchurian conflict which has begun the center of war on the Far East. Japan considered Manchuria as jumping-off place for the aggression on the Asian continent. In the aggressive policy the Japanese government based on support of fascist modes of Germany and Italy.

Key words: Japan, the Manchurian conflict, aggression on the Asian continent, fascist modes.

Тема Другої світової війни продовжує залишатися в центрі уваги наукової громадськості. З цієї точки зору, актуальним є дослідження ситуації в Маньчжурії на початку 30-х рр. ХХ ст., у якій головними дійовими особами були Японія і Китай. Саме тому, автор вважає розгляд історії Японії досить актуальним. Одним з найцікавіших прикладів положення Японії на міжнародній арені ХХ ст. є ситуація, яка склалася навколо Маньчжурії в період 1931-1933 рр.

Експансія Японії проти Маньчжурії бере свій початок з кінця ХІХ ст. У 20-30-х рр. ХХ ст. Японська пропаганда стверджувала, що Маньчжурія – ні історично, ні етнографічно – не має нічого спільного з Китаєм, і тільки Японії належить право володіти цією землею.

Саме в дусі таких тверджень був написаний відомий меморандум Танака, міністра закордонних справ Японії 1927-1929 рр. і лідера партії Сейюкай. Цей меморандум був схвалений кабінетом міністрів і представлений імператорові влітку 1927 р. Він являв собою програму не тільки регіональної, але й світової експансії Японії. У своєму меморандумі Танака доводив неприпустимість для Японії національного об'єднання й

незалежності Китаю. «Ми повинні боятися того дня, коли Китай об'єднається, і його промисловість почне процвітати».

«Для того щоб завоювати справжні права в Маньчжурії і Монголії, – йшлося у меморандумі, – ми повинні використовувати цю область як базу та проникнути в інший Китай під приводом розвитку нашої торгівлі. Озброєні вже отриманими правами ми захопимо у свої руки ресурси всієї країни. Володіючи всіма ресурсами Китаю, ми перейдемо до завоювання Індії, архіпелагу, Малої Азії, Центральної Азії та навіть Європи» [1].

На думку японських правлячих кіл, до 1931 року склалась сприятлива міжнародна ситуація, для втілення їх давніх загарбницьких планів. За особистим розпорядженням японського командування представник стратегічної розвідки полковник Судзукі представив генеральному штабу Японії таємний звіт про результати обстеження районів Північно-Східного Китаю, який склався з опису майбутніх військових операцій не тільки на китайській, але й на радянській території.

Уряд Чан Кайші не мав офіційних союзників, а «моральна» допомога західноєвропейських країн і США сприяла японській агресії. Приводом для неї

стала імітована диверсія «китайських партизанів» на Південноманьчжурській залізниці 18 вересня 1931 р. Південна Маньчжурія була окупована японськими військами протягом двох діб, а через три місяці вже вся Маньчжурія знаходилась в руках агресора. Китайські війська отримали наказ Чан Кайши «не допустити розгорнення інциденту, рішуче не давати опору». Підкорюючись наказу, маньчжурський маршал Чжан Сюелан відвів свою трьохсоттисячну армію на південь від Мукдена.

Відповіддю уряду Китаю на підступний напад японців став лист, який був відправлений ними до Ліги Націй з проханням негайно зібрати раду, щоб вжити таких заходів, «які він вважатиме правильними та ефективними для збереження миру між народами». Рада прийняла рішення відправити японському та китайському урядам телеграми з пропозицією утриматись від майбутніх ворожих дій та знайти можливість відізвати свої війська, «не ставлячи під загрозу життя громадян обох країн та недоторканість їх майна» [2].

У перший же день, коли розглядали питання японсько-китайського конфлікту, рада Ліги Націй звернулись з листом з цього питання до уряду США. Державний секретар США Стімсон зателеграфував до Женеви з приводу того, що участь США в обговоренні японсько-китайського конфлікту виключена. Ліга Націй обмежилась словесним засудженням Японії, і в цей же час її війська були направлені в ще незайняті райони трьох північно-східних провінцій Китаю, а японська авіація скинула бомби на мирні китайські міста, що знаходились далеко від Маньчжурії. 23 вересня американське представництво направило конфліктуючим сторонам лист із закликом «змусити свої збройні сили утриматись від подальших ворожих дій» [3]. Японські дипломати в Лізі Націй всіляко запевняли, що їх країна більш за все бажає миру і війська будуть виведені в найближчий час. Вони заявляли, що японський уряд не планує окупацію китайських територій.

Надалі американська сторона прийняла запрошення Ліги Націй брати участь у засіданнях щодо далекосхідного питання, а з Вашингтона надійшов наказ американському консулу в Женеві П. Джильберту взяти участь у його обговоренні, але «триматись на другому плані» [4], у результаті вся його участь у роботі ради Ліги Націй звелась до підтримки неефективної ініціативи: відправки обом сторонам – Японії та Китаю – нагадування про порушення ними факту Бріана-Келлога.

В американській столиці не бажали відкрито протидіяти Японії. Призначеному в листопаді 1931 року новому посереднику в Лізі Націй Ч. Даусу держсекретар Стімсон дав вказівки не бути активним на офіційних засіданнях, а навпаки, проявляти активність і налагоджувати контакти в особистих бесідах з провідними дипломатами [5].

Японія знехтувала усіма закликами до розсудливості. 18 листопада 1931 р. японці взяли Цзіцар, столицю північної провінції Хейлуңцзян,

частина квантунської армії рушила на південний схід, погрожуючи центральним районам Китаю.

Японія відкрито здійснювала акт агресії, і саме це викликало обурення світової спільноти. Але ні США, ні Ліга Націй, як автор вже зазначав вище, не ввели санкцій ні економічних, ні військових та надали Японії час, у решті-решт, карт-бланш в її китайській політиці.

Неймовірно, але факт: на черговому засіданні ради Ліги Націй у листопаді 1931 року було прийнято пропозицію самого агресора про створення комісії «з вивчення становища Маньчжурії». Така комісія була створена 10 грудня 1931 року на чолі з англійським представником Дж. Літтоном. Вашингтон негайно публічно висловив своє схвалення. Свідома бездіяльність англійців та французів у Лізі Націй і постійні заклики Вашингтона утриматись від тиску на Токіо дозволили японцям на початку нового 1932 року зайняти останні позиції, які утримували китайці в Південній Маньчжурії.

Американським варіантом умиротворення була так звана доктрина Стімсона, яку державний секретар США оголосив 7 січня 1932 року. Засудження на словах фактично допомагало агресору, бо його жертва потребувала не лицемірного співчуття, а активної допомоги. «Доктрина Стімсона» виключала можливість усіх дій, крім «моральних». Англія не поділяла навіть «морального» засудження Вашингтона і не підтримувала «доктрину Стімсона». Провідні країни Ліги Націй прийняли резолюцію про «невизнання» японських завоювань лише в лютому 1932 р. [6].

1 березня 1932 року Японія проголосила створення маріонеткової держави Маньчжоу-го на чолі з останнім китайським імператором із маньчжурської династії Генрі Пу І, який був скинутий з престолу під час китайської революції 1911-1913 рр. Згодом, після створення Маньчжоу-го проголосили конституцію маріонеткової держави. У конституції йшла мова про законодавче зібрання, бюджет та ін. Через чотирнадцять років на Токійському процесі (1946-1948 рр.) Пу І показав: «На папері, щоб обдурити народ і весь світ, вони (японці – Н.У.) зображали Маньчжурію як незалежну державу. Але в дійсності Маньчжоу-го керувалась Квантунською армією» [7].

16 вересня 1932 року був підписаний договір між Маньчжоу-го і Японією, за яким останній належало право тримати свої війська в Китаї. Після підписання протоколу і таємних угод північно-східний Китай перетворився в японську колонію.

Англійська «Обсервер» писала 31 січня 1932 року: «Ми виправдовуємо дії Японії в Маньчжурії, але одноосібний напад на Китай і особливо Шанхай, де стикаються всі міжнародні інтереси, – це інше питання» [8]. У цьому питанні західні держави досить швидко знайшли спільну мову і взяли участь у переговорах з японцями, які завершилися японським виходом із Шанхая.

У Женеві з приводу шанхайських подій був створений «комітет 19» з представників Ліги Націй на чолі з лордом Літтоном, яка діяла не поспішаючи декілька місяців. Нарешті, 2 жовтня 1932 року Ліга Націй опублікувала звіт комісії, а його обговорення розпочалося у Лізі Націй 6 грудня. При всій туманності висловів у звіті все ж таки визнавався акт агресії Японії проти Китаю, хоча це і супроводжувалось великою кількістю уточнень у вигляді визнання «особливих прав» Японії в Південній Маньчжурії. У звіті Літтона повністю були відсутні вимоги про застосування санкцій проти держави, кваліфікованої як «агресор».

Резолюція Асамблеї Ліги Націй за звітом комісії Літтона, прийнята 24 лютого 1933 року, закликала створити в Маньчжурії автономну урядову організацію, яка визнавала верховну владу Китаю, але брала до уваги «спеціальні» інтереси Японії. Члени Ліги Націй повинні були відмовитись від визнання Маньчжоу-го де-юре і де-факто «через несумісність цього визнання з головними принципами існуючих міжнародних обов'язків» [9].

США, які не були членом Ліги Націй, але зацікавлені далекосхідними справами, розглядалися багатьма, як автор вже зазначив вище, у якості можливого «стримувача» Японії в Китаї. Однак правлячі кола США зробили все, щоб виключити саму можливість прийняття на себе такої ролі. У кінці вересня 1932 року в посланні Г. Вільсону, послу США в Швейцарії, який представляв думку американського уряду в Лізі Націй, державний секретар Стімсон наголосив на необхідності спростувати всі чутки про можливе «лідерство» США в протидії Японії [10].

10 січня 1933 року Поль Гіманс, представник Асамблеї Ліги Націй, таємно проінформував державного секретаря США про те, що Англія і Франція не почнуть серйозних дій проти Японії. Це стало відомо японцям, які і самі схилились до того, що уряд США підтримує позицію західних держав. Така впевненість дозволила японському послу в Вашингтоні заявити: «нехай світ закриє свої очі, заспокоївшись, звернеться до інших справ, давши можливість Японії вирішити проблему по-своєму». Американський державний секретар у довгому посланні англійському і французькому урядам скаржився на те, що не може втручатись, не викликавши розлючення японців [11].

Бездіяльність західних країн, що посилювала впевненість агресорів в історичній місії Японії в Азії, все дуже скоро призвела до того, що Японія припинила навіть словесно прикривати свою агресію в Китаї. Коли Асамблея схвалила звіт Літтона, японський представник в Лізі Націй заявив, що «його уряд розходить з Лігою в методах досягнення миру на Далекому Сході, і що досягнута межа в спробах співпрацювати з Лігою у японсько-китайському питанні» [12]. Японці покинули Палац Націй у Женеві, і 27 березня 1933

року Токіо офіційно сповістив про свій вихід з Ліги Націй.

Стало зрозуміло, що Японія не зупиниться у використанні сили проти будь-якої країни, яка насмілиться їй перешкоджати. Американський посол у Японії Дж. Грю сповістив 23 лютого 1933 року, що «більша частина суспільства і армія під впливом пропаганди прийшли до висновку про неминучість війни Японії з США, або Японії з Росією, або з обома відразу» [13].

Тим часом Японія продовжувала діяти, спрямувавши свій удар з Маньчжурії на захід. За два тижні Квантунська армія захопила провінцію Жехе, дійшовши до Великої китайської стіни. Західні держави реагували на японські воєнні успіхи своєрідно. 27 лютого 1933 року британський міністр закордонних справ Сеймон оголосив, що його уряд уводить заборону на військові поставки Японії і Китаю. Японії з її потужною воєнною промисловістю ця заборона не завдала особливих неприємностей, Китай же зі своєю залежністю від іноземних військових поставок, потрапив у складне положення. Крім того, інші країни, у першу чергу США, продовжували торгівлю зброєю і не збирались наслідувати англійський приклад [14]. У даній ситуації Лондон 13 березня 1933 року скасував своє недовге ембарго.

З другої половини 1933 року японські війська почали рух до Пекіна і розгромили загороджувальні сили китайців. Позбавлений підтримки, знаходячись на краю військового, економічного, політичного краху, китайський уряд, почав таємні переговори з японцями про перемир'я. Китайська делегація підписала угоду, згідно з якою японці одержували все захоплене і відділяли себе від китайських військ демілітаризованою смугою завширшки 50 км. Перемир'я в Тангу було, по суті, повною капітуляцією Чан Кайши перед агресором.

У травні 1933 р. посол США в Японії Дж. Грю доповідав Вашингтону, що японські збройні сили є найпотужнішими у світі. У цей же час в японській «Джапан Таймс» він закликав: «Ми повинні боротись за продовження дружніх відносин між Японією та США... Доля ери, що наближається до Тихого океану, знаходиться в наших руках». 8 червня 1933 посол доповів державному секретарю Хеллу: «Трапилось значне поліпшення японсько-американських відносин» [15]. У жовтні Хелл писав Грю «про свою радість» з приводу поліпшення відносин двох країн. Це зближення продовжувалось до кінця 1933 року.

Легкий успіх у північно-східному Китаї одурманив агресора. Японські мілітаристи почали прокладати можливі маршрути подальших експансій. В опублікованому в грудні 1933 року огляді «нової ситуації на Далекому Сході» генерал Тотдзіо, що став через декілька років японським прем'єр-міністром, назвав Радянський Союз першим ворогом Японії. По всій країні у 1933 р. демонстрували фільм, у якому Японія і Маньчжоу-го

утворювали центр політичної карти світу. До цього «центру» відносили Сибір, Китай та Індію. На екрані довго не згасав напис: «Світло приходить зі Сходу!». Пропаганда фашистського напрямку захлиснула Японію, молодь крокувала в похідних колонах, усі інакодумці карались.

Японська дипломатія після захоплення Маньчжурії також прагнула поліпшити відносини із США. Посол Сайто пояснював американцям, що ціллю Японії в Маньчжурії є відновлення закону та порядку. «Світ буде поділений, – писав один з впливових японських ідеологів, – на три зони впливу: американську, європейську й азіатську» [16]. У Європі зростала міць Німеччини та Італії, Японія почала замислюватись над можливостями орієнтації саме на ці імперіалістичні центри.

Таким чином, Японія розглядала Маньчжурію як плацдарм для своєї агресії на азіатському континенті. Цьому сприяли значні масштаби

Маньчжурії, сюди ж треба віднести вигідне геополітичне і стратегічне положення, промисловий потенціал, матеріальні ресурси та багато іншого. Військова промисловість в Японії розгортала своє виробництво. Треба зазначити, що з Маньчжурії до Японії постачалися залізна руда, вугілля, нафта, олово. Використовуючи примусову працю місцевого населення, японські генерали швидко будували в Маньчжурії військові табори, згідно зі складеним в Токіо планом, прокладали мережу стратегічних залізниць, автострад, що вели на північ. Все ближче до радянських кордонів просувались аеродроми, автопарки, арсенали та пункти військового забезпечення. Японія готувалася до широкомасштабної війни із захоплення радянського Далекого Сходу, континентального Китаю, Індокитаю, Філіппін, Індонезії та інших країн, готувалася до війни зі Сполученими Штатами Америки.

ЛІТЕРАТУРА

1. История Японии. 1945-1975 / Под ред. В.А. Попова. – М., 1978. – С. 340-341.
2. Петров Д.В. Япония в мировой политике / Д.В. Петров. – М., 1973. – С. 400, 403.
3. Кутаков Л.Н. Внешняя политика и дипломатия Японии / Л.Н. Кутаков. – М., 1964. – С. 395-396.
4. Там само. – С. 398.
5. Молодяков В.Э. История Японии XX века / В.Э. Молодяков – М.: «Крафт+», 2007. – С. 321.
6. Там само. – С. 325.
7. Там само. – С. 326.
8. Там само. – С. 328.
9. Молодякова Э.В., Маркаръян С.Б. Японское общество: книга перемен / Э.В. Молодякова, С.Б. Маркаръян. – М., 1996. – С. 299.
10. Там само. – С. 301.
11. История Японии. – С. 367.
12. Сладковский М.И. Китай и Япония / М.И. Сладковский. – М., 1971. – С. 105.
13. Молодяков В.Э. Указ. соч. – С. 334.
14. Кутаков Л.Н. Указ соч. – С. 406.
15. Молодяков В.Э. Указ. соч. – С. 338.
16. Nish, Ian. Japanese Foreign Policy, 1869-1942. – Kasumigaseki to Miyakezaka / Ian Nish. – London, 1977. – P. 289.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб;
д.політ.н., доц. О.В. Шевчук.

© Убійко Н.Ю., 2009

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2009 р.